

УДК: 316.74:37

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vso.2018.12.20>

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ФОКУСІ КУЛЬТУРСОЦІОЛОГІЇ

І. Собко, Н. Черниш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра соціології історичного факультету,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна*

У статті зосереджено увагу на можливостях застосування теоретичних положень культурсоціології Дж. Александера та відповідних їм методичних технологій дослідження проблематики подолання соціальної нерівності за допомогою інклюзивної освіти. Простежено зміну ролі і місця культури в життєдіяльності сучасних соціумів, розвиток яких дедалі більшою мірою програмується новими культурними програмами і взірцями. Це знайшло свій прояв у створенні культурсоціології в органічній єдності із розробкою на цій основі “сильної програми” культурсоціологічного аналізу. Цей теоретико-методичний арсенал використано для осмислення процесів імплементації інклюзивної освіти найбільш соціально уражених верств населення сучасної України, в першу чергу осіб із психофізіологічними розладами і хворобами. Внаслідок здійсненого аналізу увиразнилася потреба запровадження до наукового обігу поняття “медіанна інклюзія”, яке є віддзеркаленням реального стану появи інклюзивної освіти в країні з його суперечливими характеристиками та соціальними наслідками. Водночас зафіксовано певні зрушення у напрямку редукування соціальної нерівності завдяки поширенню зони легітимності ідеї та принципів інклюзивної освіти серед населення та її легітимізації з боку держави.

Ключові слова: соціальна нерівність, інклюзія / ексклюзія, інклюзивна освіта, медіанна інклюзія, соціальні зміни, культурсоціологія, “сильна програма” культурсоціологічного аналізу.

Сьогодні, як ніколи раніше, українське суспільство вимагає змін, що знайшло своє втілення, зокрема, у підсумках виборів президента України. Відповідно цей запит на зміни торкається і соціологічної науки, яка дедалі більше інкорпорується у загальний науковий простір і у своїй мультипарадигмальності долає обмеження рамок своєї академічної науки. Свідченням цього є культуральний поворот в соціології, який допомагає з'ясувати, яким чином і як саме культура здатна впливати на соціальні зміни.

Одним з інструментів такого роду впливів сьогодні вважають подолання нерівності через запровадження інклюзії в широкому розумінні цього процесу, а більш стисло – мінімізацію ексклюзії в освітньому середовищі і перехід до якісної освіти високого гатунку передусім для найбільш соціально уразливих груп населення. Ця проблематика навпрост пов'язана із більш широкою проблемою зростання нерівності у глобалізованому світі, супутником якої якраз і є виключення представників цих груп з якісного освітнього простору. Подолання відсторонення від якісної освіти та можливість

її надбання в широких масштабах є не тільки дотичними до зменшення масштабів соціальної нерівності; вони також здатні впливати на поставу молодого покоління і в такий спосіб, як вважає Р. Інглегардт, здійснити прискорений соціальний рух усього соціуму до змін, до нового кращого життя.

Водночас поява цього повороту у світовій соціологічній думці ще належним чином не відрефлексована ні в українській соціології, ані в наших найближчих сусідів. На тлі високої популярності у світі праць засновника культурального повороту Дж. Александера з'явилося декілька публікацій в середовищі соціологів колишнього СРСР із донесенням до загалу головних положень культурсоціології та (значно меншою мірою) спробами адаптувати ці положення до аналізу соціокультурних реалій цих посткомуністичних країн. В російській соціології було видано переклади головної праці і низки статей Дж. Александера та його послідовників [1,4], в той час як застосування цих напрацювань до вивчення сучасних російських реалій було малопомітним.

Трохи кращою була ситуація у наших колег з Білорусі; маємо на увазі хоча б публікацію білоруської соціологині І. Лашук [6], оприлюднену в головному соціологічному часописі України, в якій вона зробила спробу пов'язати теоретичні положення культурсоціології Александера із емпіричним аналізом ціннісних орієнтацій пересічних білорусів та їхнього співвіднесення з їхніми повсякденними практиками. Але, погоджуючись із її викладом засадничих теоретичних засад культурсоціології, все ж вважаємо, що загалом ці положення не було доведено до стану їхнього втілення у “сильній програмі” з усіма виділеними Александром етапами такої аналітичної процедури. Тобто виклад засновків культурсоціології був поєднаним із традиційними методами кількісного емпіричного дослідження з соціології культури.

Що ж стосується демонстрації в українській соціології можливостей культурсоціології як нового культурального методологічного повороту в єдності з його дослідницькою програмою, можна зазначити, що сплеск наукового інтересу наших колег до цієї проблематики був доволі короткочасним; із оприлюднених публікацій такого гатунку у часописі “Соціологія: теорія, методи, маркетинг” можна виділити два невеликих переклади праць Дж. Александера 2013–2014 рр. [2, 3], а також розлогу статтю Л. Скокової і В. Танчера 2009 р. [8]. Цю статтю можна вважати найповнішим вітчизняним осмисленням культурсоціології в її розвитку та усебічним висвітленням її аналітичного інструментарію; на жаль, в ній немає пов'язаності із українським сьогоденням та його культурсоціологічним опрацюванням, хоча деякі положення цієї статті можна навпрост застосувати, до прикладу, до продукування соціально зумовленої нерівності культурної компетентності за допомогою освіти [8, с. 28]. Але цей уривок, як і інші фрагменти цієї статті, не дістав своєї подальшої конкретизації стосовно взаємозв'язку освіти, культури і ексклюзії, а також не стосувався соціально-перетворюючих імпульсів культури, зокрема і внаслідок поетапного розвитку інклюзивної освіти в посткомуністичних країнах. І понині бракує соціологічних рефлексій стосовно апробації теорії і методики культурсоціології до соціокультурного розвитку України та можливостей подолання в цьому плані соціальної нерівності, в

тому числі й в освіті.

Тому **метою** цієї статті є реконструкція дослідницьких можливостей культурсоціології та її “сильної програми” в аналізі певної соціальної події в Україні (поява інклюзивної освіти) через її культуральне наповнення з подальшими впливами на зміни соціальної реальності на рівні як держави, так і пересічних громадян, що в підсумку може сприяти подоланню чи істотному зменшенню соціальної нерівності.

Така мета відрізняється від узвичаєних в українській соціології практик в стилі соціології культури як теорії середнього рівня, в якій культура як частина надбудови займала меншовартісне становище у суспільстві з її залежністю від економічного чинника і соціальної структури. Зміни у суспільному житті відбувалися внаслідок перетворень у продуктивних силах, згодом у виробничих відносинах, тобто базисі, і лише згодом вони сягали змін в надбудові, також у культурі. В цілому у традиції соціології культури суспільне / соціальне займало стосовно культури панівну позицію за принципом владної вертикалі. Головною функцією культури в ті часи визнавали консервативно-зберігаючу, тобто фіксацію усталених рис, збереження особливостей того чи іншого суспільства.

З часом, у 2 пол. – наприкінці ХХ ст. в історії соціологічної думки стосовно культури та її співвідношення із суспільством та соціальним дедалі більшого розвитку дістає соціокультурний підхід, суть якого знаходить вираз у біномі “соціокультурне”, тобто такому, що складене з двох рівноважних складових – соціального і культурного в їхньому горизонтальному локусі. Основною вимогою соціокультурного підходу вважають додержання балансу між культурою і соціальним, їхню взаємодію без вивіщення якоїсь із них [10].

Наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. настає докорінна зміна у розумінні співвідношення суспільства і соціального, з одного боку, та культури – з іншого. Саме тоді культура впевнено перетворюється на рушія суспільного поступу: утворюється нова владна вертикаль на чолі з культурою, яка сьогодні багато в чому визначає характер сучасних суспільств і проникає в усі сфери життя світової системи, зумовлює їхні зміни. У високорозвинених країнах світу втілюється головна прикметна риса нового становища культури: нові культурні програми таргетують соціальні зміни, а головною її функцією стає інноваційно-перетворююча із формуванням культурної структури. Такі радикальні перетворення ролі і місця культури знайшли своє відображення у культурсоціології Дж. Александера, книжка якого “Сенси соціального життя” побачила світ 2003 р. Викладену в ній теорію тепер вважають різновидом загальної соціологічної теорії або мегатеорією, яка утворює нове соціологічне бачення сучасного світу на чолі з культурою.

Крім того, на відміну від абстрактно-схоластичних схем трактування культури, праця Александера містить приклад органічного поєднання теорії і практики конкретно-соціологічного дослідження за рахунок розробки ним “сильної програми” культурсоціологічного аналізу. В цій статті викладено авторську реконструкцію алгоритму емпіричного дослідження, побудовану на положеннях і принципах культурсоціології. І хоча у зазначеній праці Дж. Александера немає чітко фіксованого у стислому виразі цього алгоритму, нам видається можливим запропонувати його дослідницьку схему в нашій інтерпретації та використати її у з’ясуванні одного з

можливих механізмів впливів культури на соціальні зміни. Кейсом виступає таке соціальне явище, як нерівність в отриманні якісної освіти в сучасному українському суспільстві та створення острівців інклюзивної освіти в Україні для подолання чи бодай редукції цієї нерівності. Використано такі принципові положення доробку Дж. Александера:

- 1) культура є автономною, самостійною і тому незалежною змінною;
- 2) культурсоціологія відокремлює культуру від соціальної структури і визнає культуру як внутрішній чинник соціальних змін;
- 3) культура виступає сильною (strong) і домінантною роллю у формуванні соціального життя;
- 4) “сильна культура” пропонує “сильну програму” культурсоціологічного аналізу;
- 5) “сильна програма” вимагає процедури “щільного опису” (thick description) того процесу, коли культура набуває значення культурної структури замість панівної колись соціальної структури.

Отже, “сильна програма” культурсоціологічного аналізу дає змогу з’ясувати сенси суспільного життя і механізми соціальних змін під впливами культури сьогодення. Однією з найголовніших рис цього сьогодення є лавиноподібне поширення соціальної нерівності у соціумі чи то в локальних його осередках, чи то у глобалізованому світі в цілому. Соціальна нерівність в усіх її проявах включно із ексклюзивією в освіті стає нині практично головною проблемою розвитку суспільств і світової системи - людства, що має далекосяжні наслідки. І соціологи світу чітко фіксують зростання соціальної нерівності та її наслідки, приділяють їм велику увагу, про що свідчать гасла двох світових конгресів МСА – Міжнародної асоціації соціології останнього часу. У 2014 р. гаслом ХУІІІ конгресу МСА було: “Обличчям до нерівного світу: виклики для глобальної соціології”, а ХІХ конгрес 2018 р. був сфокусований вже на насильстві та реакції влади і правосуддя на нього як на породженні нерівності. Це є віддзеркаленням усвідомлення тих загроз, яке несе із собою соціальна нерівність, передусім неконтрольованого насильства.

Слід зазначити, що проблематика соціальної нерівності та її наслідків була панівною і на ХІІ конференції ЄСА – Європейської соціологічної асоціації 2015 р., а також на У Всеросійському соціологічному конгресі 2016 р. під гаслом “Соціальна нерівність і соціальна справедливість”. Не дуже відстають в цьому плані від своїх зарубіжних колег українські соціологи: 2017 р. відбувся ІІІ Конгрес САУ (Соціологічної асоціації України) “Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання”. Серед секцій цього останнього конгресу переважали ті, учасники яких зосереджувалися на нерівностях переважно економічного або політичного гатунку, навіть якщо йшлося про молодь чи освіту; ми знайшли тільки одну доповідь, присвячену інклюзивній освіті, але лише як об’єкту соціологічних досліджень взагалі. Секція “Соціальні нерівності в освітніх практиках електронної цивілізації” практикувала розгляд заявленої проблематики головно стосовно учнівської молоді з особливими потребами чи фізичними / психічними вадами і розладами здоров’я. “Круглий стіл” 7 “Інклюзивне суспільство: очікування та реальність” також був зосереджений на шляхах вирішення проблем дітей-сиріт, дітей з особливостями психофізичного розвитку та з особливими освітніми потребами [5].

За всієї важливості означених проблем питання інклюзивної освіти не розглядалося українськими соціологами на цьому конгресі в ширшому контексті культури як джерела соціального поступу чи впливів на соціальні зміни.

Отже наше дослідницьке завдання виглядало як побудова “сильної програми” культурсоціологічного аналізу впливів інклюзивної освіти на якісні перетворення українського суспільства за таким алгоритмом, зконструйованим нами на основі теоретичних засновків теорії Дж. Александера:

- 1) соціальна подія;
- 2) її культуральне опрацювання у вигляді процедур кодування, надання сенсу та створення відповідного нарративу / наративів;
- 3) соціальні наслідки у вигляді реакції держави та населення.

Культурсоціологічне фокусування на проблемі осіб з обмеженими можливостями здоров'я стало актуальним тому, що філософсько-соціальні знання почали зіштовхуватися зі “зовнішніми вимогами”, з якими не можна впоратися, дотримуючись застарілих догм та правил, оскільки поняття “інклюзія” є відносно новим та динамічним у своєму смислово-розвитку. У своєму розвитку воно набуло набагато ширшого значення, ніж створення доступного середовища для дітей з інвалідністю чи вадами здоров'я.

Зазначимо, що поява освіти інклюзивного характеру не відбувається раптово та аж ніяк не є чимось емерджентним для нашого суспільства. Зміни, навіть повільні, повинні ґрунтуватися на чітких взаємопов'язаних сенсах, що визначають розвиток усієї системи, саме її ядро. Для подолання перешкод, що постають на шляху розвитку інклюзивної освіти, необхідним є розв'язання низки завдань:

- 1) реформування законодавчих актів;
- 2) мобілізація громадської думки;
- 3) здійснення багатовекторного аналізу проблеми, а не лише зі сторони освітньої чи медичної;
- 4) підготування необхідних фахівців для надання освітніх послуг впродовж життя, а не тільки в школі;
- 5) створення належної соціальної підтримки сімей.

Культуральна соціологія ж забезпечує смисловий аналіз цих завдань, що створюється через коди, наративи, сенси. Це забезпечує можливість встановлення причинних взаємозалежностей відповідно до конкретних механізмів, за якими існує культура, та їхню ампліфікацію. Як зазначає Дж. Александер, вона дала можливість соціологам ілюструвати, яку значиму роль грає культура у визначенні параметрів соціального життя [4, с. 13].

Отже, для детальнішого розгляду цього питання в рамках культуральної соціології і створена “сильна програма”, тому що репрезентація такого кейсу дозволяє осмислити проблему з різних сторін, визначити вплив на інститути суспільства, характер поведінки соціальних акторів і в подальшому – певні соціальні зміни (див. рис. 1).

“СИЛЬНА ПРОГРАМА” СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В РАМКАХ КУЛЬТУРАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Рис. 1. Схематичне моделювання алгоритму “сильної програми”
культурсоціологічного аналізу

СОЦІАЛЬНА ПОДІЯ

Кейсом для дослідження виступає запровадження інклюзивної освіти в Україні як одного з каналів впливу культури на трансформації соціуму та подолання соціальної нерівності в країні.

КУЛЬТУРНА РЕКОНСТРУКЦІЯ

1. КОДИ

Підтримка VS Байдужість

Також обрану соціальну подію можна наділити наступними кодами:

Прийняття vs Відчуження

Сприйняття vs Конфлікт

Але, на нашу думку, для подальшої репрезентації доцільним є саме перший зазначений код через існуючі соціальні реалії сучасного українського суспільства.

2. СЕНСИ

Код виступає умовним позначенням, простором, де розташовані сенси. Місце сенсу залежить від надання смислової першості. Різні прояви підтримки інклюзії як соціального включення та байдужості мають різні причини, наслідки, підтримку або покарання: все залежить від того, хто і як репрезентує інформацію (див. табл. 1).

3. НАРАТИВ

Описувану соціальну подію можна осмислювати в рамках прогресивного, реакційного та ліберального наративів.

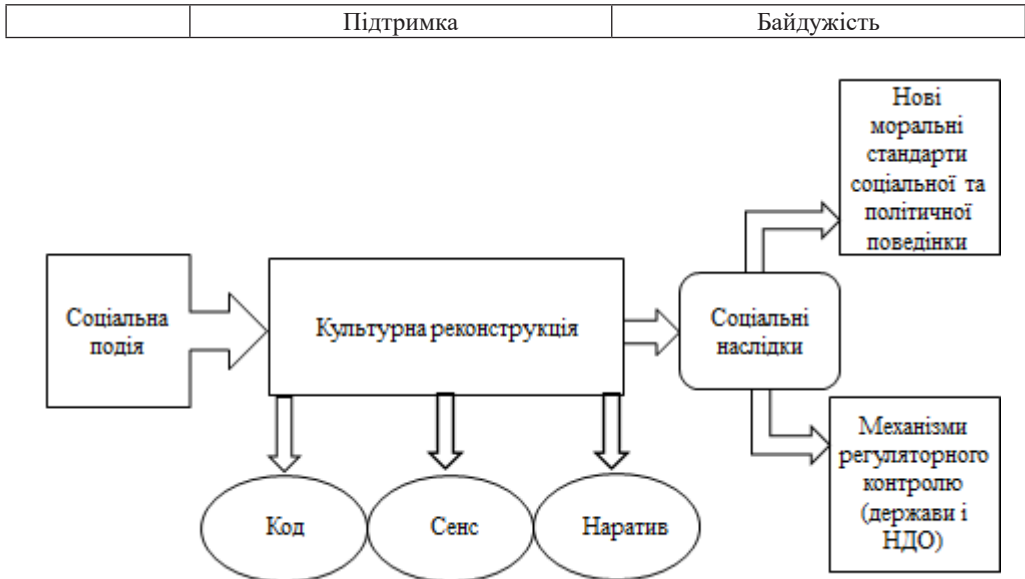
Прогресивний наратив проголошує появу інклюзивної освіти як перемоги інклюзії (соціального включення) над ексклюзією (соціальним виключенням). В рамках цього наративу байдужість, осуд чи бажання ексклюзії є неприпустимими, оскільки це дискримінує права соціально уразливих груп людей.

Реакційний наратив є протилежним до ліберального. Якщо в рамках *ліберального наративу* актори займають позицію байдужості та відмежування від подій соціальної реальності, то *реакційний наратив* наголошує на стимулах та реакціях акторів, як і особистих, так і масових. Реакції можуть бути різні; не завжди вони залежать від благих намірів; важливим є те, як вони спонукають актора до певної дії.

ІСТОРИЧНА ЗАВИСА

В еволюції стосунків суспільства і держави до осіб із відхиленнями в розвитку виділяється п'ять періодів, які охоплюють часовий проміжок у дві з половиною тисячі років – це шлях від ненависті й агресії до прийняття, партнерства та інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями [7].

Таблиця 1. Наповнення кодів сенсами

Популяризатор інформації (Хто говорить)	Громадська думка, кваліфіковані спеціалісти в сфері освіти та медицини, політики, інтернет-ресурси, мас-медіа.	
Зміст інформації (Що говорить)	Закликає до рівності усіх членів суспільства включно із сферою освіти, а також правозахисної, медичної та гуманітарної допомоги соціально уразливим групам населення.	Апелює до непотрібності змін, відтак до часткової ексклюзії. Виникнення соціальної стигматизації – культурної, міжособистісної та внутрішньої. Моральне таврування.
Причина поширення інформації (Чому говорить)	Для прийняття суспільством групи осіб, які відрізняються за певною ознакою від більшості; для їхнього включення в суспільне життя, зокрема в освітній процес; для задоволення власних мотивів.	Для особистого відмежування від проблеми; через страх перед людьми з інвалідністю; через недостатню обізнаність.
Метод подачі інформації (Як говорить)	За допомогою медіа-ресурсів, фахових видань, законодавчих документів, нормативно-правових актів, мережі інтернет, методом “сарафанного радіо”, телебачення тощо.	

Для розуміння історичних меж еволюції зазначеного поняття можна побудувати відповідну таблицю (див. табл. 2).

Таблиця 2. Історичні періоди та наповнення поняття ексклюзії

Період еволюції	Етапи становлення системи інклюзивної освіти	Хронологічні межі
Від агресії та зневаги до усвідомлення необхідності піклуватися про людей з особливостями розвитку.	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти.	966–1715 рр.
Від усвідомлення необхідності піклуватися про осіб із відхиленнями в розвитку до усвідомлення необхідності забезпечувати їх освітній процес.	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти.	1715–1806 рр.
Від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності забезпечення освіти трьох категорій: з порушенням слуху, зору та розумово відсталих.	Розгортання мережі спеціальних навчальних закладів та оформлення паралельних систем спеціальної освіти.	1806–1927 рр.
Від усвідомлення необхідності освіти для певної частини людей з порушеннями до розуміння необхідності появи освіти для всіх.	Удосконалення вертикальної та горизонтальної структур системи спеціальної освіти, її диференціація. Але не дивлячись на це, повноцінного включення не відбувається.	1927–1991 рр.
Від сегрегативної освіти до інклюзивної.	Розвиток національної системи освіти з провідною тенденцією інклюзії.	1991р. – донині

Отже, історично формувалася *мета інклюзивної освіти* – створення безпечного універсального освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної особистості, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Засоби поширення інформації: телебачення, друковані видання, проведення конференцій, інтернет-сайти, сайти фондів допомоги та організацій (Міжнародний фонд “Відродження”, “Єднання”, “Крок за Кроком”).

КУЛЬТУРНИЙ ФОН

Культурне позиціонування інклюзивної освіти в сучасному просторі на сьогодні вимагає ширшого розгляду, ніж просто засобу пристосування для навчання осіб з інвалідністю. Тому в контексті “сильної програми” доцільним буде навести кілька дефініцій, що відображають культурні особливості поняття інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – освіта, що об’єднує, нівелює будь-які розбіжності і наголошує на спільному, що єднає індивідів. Інклюзивний підхід до освітнього процесу підтримується всіма прогресивними державами світу, але мета залишається у всіх незмінною – забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, рівний доступ до якісної освіти у всіх її проявах.

Інклюзивна освіта – найкращий метод соціалізації, а отже й набуття певного культурного досвіду – спілкування, навчання, відпочинку [9].

Інклюзивна освіта – процес усунення бар'єрів в системі підтримки. В такій концепції можливим є забезпечення соціального включення, як здобуття статусу солідарності [11, р. 7].

Наступною дослідницькою процедурою є так званий “щільний опис” (див. табл. 3).

Таблиця 3. Змістове наповнення “щільного опису”

	Підтримка	Байдужість
<i>Хто є учасниками</i>	Владні органи держави; люди з інвалідністю та їхні рідні; ЗМІ; фахівці.	
<i>Наслідки</i>	<p><i>Короткотермінові:</i> поширення інформації в ЗМІ, збільшення уваги до інклюзивної освіти та проблем інвалідності зокрема, налагодження співпраці.</p> <p><i>Довготривалі:</i> впровадження нових законів щодо інклюзивної освіти, міжнародна співпраця, зростання соціальної активності та свідомості, посилення почуття солідарності.</p>	<p><i>Короткотермінові:</i> резонанс у суспільстві, нав'язування поганої думки про людей з інвалідністю.</p> <p><i>Довготривалі:</i> ігнорування такої проблеми, як інклюзивна освіта; позиціонування себе як домінуючої групи [11, р.7]</p>
<i>Відповідальності</i>	Держава та інші відповідальні особи	
<i>План подальших дій (майбутня поведінка)</i>	<ol style="list-style-type: none"> Для гілки влади: конкретне, послідовне впровадження змістовних законів, а не їхнє фрагментарне пояснення і застосування. Постановка питання про регуляцію та постійний моніторинг здійснення освітніх реформ. Звернення до культури як повноцінної складової, що впливає на соціальні відносини, зокрема і на розвиток інклюзивної освіти. Забезпечення солідарності, сприяння активного включення в суспільне життя. 	<ol style="list-style-type: none"> Дії, спрямовані на налагодження взаємодії для розвитку інклюзивної освіти. Усунення невігластва та інших страхів, пов'язаних з інклюзивною освітою. Свідома мобілізація громадської думки.

Наступним (і, мабуть, найважливішим) кроком є визначення соціальних наслідків культуральної реконструкції запровадження інклюзивної освіти в Україні (див. табл. 4). Ці соціальні наслідки можна втілити у поняттях легітимності та легітимізації. Перше (легітимність) означає сприйняття, схвалення й підтримку дедалі більшими соціальними групами і верствами населення ідей і принципів інклюзивної освіти, а друге (легітимізація) – закріплення суспільних ініціатив і потреб у нормативно-правових актах чинного законодавства із внесенням відповідних поправок і доповнень стосовно інклюзивної освіти на усіх її рівнях – від початкової школи до вищих навчальних закладів і на майбутнє – до пожиттєвої освіти.

Таблиця 4. Деякі соціальні наслідки запровадження інклюзивної освіти в Україні

<i>З боку держави</i>	<i>З боку населення / громадянського суспільства</i>
1. Ухвалення Закону України “Про освіту” із поправками щодо інклюзивної освіти. 2. Затвердження концепції “Нової української школи” та створення інклюзивно-ресурсних центрів. 3. Проведення державного щорічного освітнього хакатону в контексті інклюзивної освіти. 4. Регуляція функціонування нових форм інклюзивної освіти – самоосвіти, бібліотечних відвідин тощо, тобто забезпечення освіти впродовж життя.	1. Збільшення повідомлень щодо “освіти для всіх” у ЗМІ. 2. Підписання Міжнародним фондом “Відродження” та “Благодійним фондом Порошенка” Меморандуму про співпрацю в межах Ініціативи із впровадження інклюзивної освіти в Україні (жовтень 2017 р.). 3. Фокусування громадської думки на потенціалі інклюзивної освіти з її досягненнями та протиріччями.

Отже, розуміння зазначених дилем тільки починає знаходити свої обриси і, очевидно, повинно мати відображення у культурсоціологічному аналізі цієї проблеми. Цей підхід до розгляду нерівностей в освіті акцентує увагу на тому, що на повноцінну соціалізацію людей з інвалідністю, вадами здоров'я тощо або її відсутність (ексклюзію) впливають не лише політичні чи економічні передумови, а й культурне сприймання суспільства, яке дискримінує чи приймає, підтримує чи є байдужим до цієї проблеми, таким чином часто відтворюючи принципи соціальної нерівності. І навпаки, легітимність інклюзивної освіти серед населення та її легітимізація зусиллями держави та її соціальної політики, а також осередків громадянського суспільства викликають позитивні соціальні зрушення в цілому, надають соціуму гуманістичної спрямованості розвитку.

Незважаючи на намагання активного поширення ідей інклюзії, наразі спостерігаємо внутрішню суперечливість цього процесу – і на державному, і на громадському чи побутовому рівнях. Хоч суспільство та влада частково й відійшли від стереотипів ексклюзії, однак повноцінного процесу інклюзії соціально уразливих груп населення дотепер ще не відбулося. Наявну на сьогоднішній день ситуацію можна вважати скоріше фрагментарними запозиченими з сучасної європейської культури і практик сприймання включення.

Тому доцільним є введення у науковий обіг поняття “медіанної інклюзії” як нового поняття, що пояснює ковзаючий стан сучасної української реальності, який передбачає прогресуючий процес збільшення участі всіх громадян в житті соціуму на всіх рівнях його існування і в той же час вказує на острівці суспільної незгоди чи відторгнення ідей інклюзії для всіх уразливих у соціальному відношенні груп населення, насамперед дітей, підлітків та дорослих із психофізичними вадами та проблемами здоров'я. Тобто це середнє поняття, яке відображає реальний стан недосконалості та обмеженості втілення принципів включення у щоденну практику, зокрема і освітню, пересічних громадян України, а також у соціальну політику держави, її законодавство.

Як конкретно медіанна інклюзія побутує в сучасному українському суспільстві? Через вдосконалення нормативно-правової бази, але водночас із відсутністю її повноцінного втілення в життя. Також через двозначне розуміння солідарності

та включення представниками населення – ми говоримо про прийняття людей з обмеженими можливостями у суспільне життя, про їхню освіту, але часто відчуваємо бар'єри в сидінні поруч з ними в громадському транспорті, за партою. Відтак ознаки соціальної нерівності та побутової ексклюзії ще присутні у нашому житті.

Скільки б економічних та правових зусиль не було докладено, але повноцінного прориву сприймання інклюзії на зразок європейського не відбудеться без виходу культури на перший план, без її формотворчої та програмувальної функції стосовно усіх соціально загорожених груп населення. Ця велика “культурна робота”, поєднання зусиль владних структур і громадянського суспільства, кожного пересічного громадянина здатні формувати нові взірці нормотворчої діяльності та інтеріоризації загальнолюдських цінностей з їхнім втіленням у повсякденних практиках, що надаватиме позитивний імпульс соціальним трансформаціям загалом. І піонером у такому розумінні виступає культурсоціологія, яка, з одного боку, увиразнює вектор потужних можливостей вдосконалення соціального життя людей через механізми і канали культури, а з другого – фіксує реальний стан суспільного організму з його хворобами та недоліками і допомагає виробленню дієвих рецептів його одужання й соціального поступу.

Отже, є великий потенціал та можливості використання арсеналу культурсоціології у вивченні вітально важливих для нашої країни проблем, органічне поєднання теоретичних засад та відповідних їм методик здійснення емпіричних досліджень. Водночас конкретні реалії нашої країни вимагають доповнення вже існуючих теорій і концепцій, левова частка яких належить зарубіжним соціологам, із врахуванням специфікацій локального масштабу та ситуації перехрещування предметних полів внутрішніх складових соціологічної науки сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александер Дж. Ч. Локальний космополітизм // *СОЦИС*. – 2013. – № 9. – С. 134–136.
2. Александер Дж. Ч. Публічна ікона // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2014. – № 3. – С. 140–147.
3. Александер Дж. Ч., Рід А. Соціальна наука як прочитання і як перформанс: культурсоціологічне розуміння епістемології // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2013. – № 2. – С. 89–104.
4. Александер, Джеффри. Смыслы социальной жизни: культурсоциология. – М.: Праксис, 2013. – 640 с.
5. III Конгрес Соціологічної асоціації України “Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання”. Програма конгресу. – Харків: ВЦ ХНУ, 2017. – 44 с.
6. Лашук І. Культура сучасного суспільства: методологічні та методичні аспекти соціологічного вивчення // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2013. – № 4. – С. 38–53.
7. Малофеев Н. Н. *Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии* / Н.Н. Малофеев. – М. : Экзамен, 2003. – 256 с.
8. Скокова Л., Танчер В. Культурна соціологія: “сильна програма” досліджень соціального життя // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2009. – № 4. – С. 29–42.
9. Тарабасова Л. Г. Соціалізація дітей з особливими потребами. Теоретикометодологічне дослідження // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : науково-*

методичний збірник / Національна академія педагогічних наук України – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 132-139.

10. Черниш Н., Ровенчак О. Основні поняття й положення соціокультурного підходу та специфіка застосування їх у соціології // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2006. – № 1. – С. 37–53.
11. Alexander J.C. Core Solidarity Ethnic Outgroup, and Social Differentiation: A Multidimensional Model of Inclusion in Modern Societies. National and ethnic movements. Edited by J. Dofny and A. Akiwowo. Beverly Hills, Calif. & London, Sage Publications, 1980, pp. 5–28.

REFERENCES

1. Aleksander J. (2013) Local cosmopolitanism. *SOTSYS.* – № 9. – Pp. 134–136. [in Ukrainian]
2. Alexander J. Public icon (2014) *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh.* – № 3. – Pp. 140–147.
3. Aleksander J., Rid A. Social science as reading and performance. *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh.* – 2013. - № 2. – S. 89–104. [in Ukrainian]
4. Alexander J. C. (1980) Core Solidarity Ethnic Outgroup, and Social Differentiation: A Multidimensional Model of Inclusion in Modern Societies. National and ethnic movements. Edited by J. Dofny and A. Akiwowo. Beverly Hills, Calif. & London, Sage Publications. Pp. 5–28.
5. Alexander, Jeffrey (2013) The meanings of social life: cultural sociology. – M.: *Praxis.* – 640 p. [in Ukrainian]
6. Chernysh N., Rovenchak O. (2006) Central concepts of sociocultural approach and its specifics in sociology. *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh.* – № 1. – Pp. 37–53. [in Ukrainian]
7. Lashuk I. (2013) Kultura suchasnoho suspilstva: metodolohichni ta metodychni aspekty sotsiolohichnoho vyvchennya. *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh.* – № 4. – Pp. 38 – 53. [in Ukrainian]
8. Malofeev N. N. (2003) West Europe: evolution of state and society attitude to people with developmental problems. – M. : Ekzamen, 2003. – 256 p. [in Ukrainian]
9. Skokova L., Tancher V. (2009) Cultural sociology: “strong program” the study of social life. *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh.* – № 4. – Pp. 29 – 42. [in Ukrainian]
10. Tarabasova L. H. (2015) Socialization of children with special needs. Theoretical and methodological study. The education of persons with special needs. National academy of pedagogical sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015. – Vyp. 9. – pp. 132-139. [in Ukrainian]
11. III Congress of sociological association of Ukraine. “*New inequalities – new conflicts and solutions*”. (2017) Program of conference. – Kharkiv: VTs KhNU. – 44 p. [in Ukrainian]

INCLUSIVE EDUCATION IN THE FOCUS OF CULTURAL SOCIOLOGY

I. V. Sobko, N. Y. Chernysh

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
iryinka.sobko@gmail.com, nchernysh@gmail.com*

The article attempts to appropiate the theoretical positions of cultural sociology and the “strong program” of cultural-sociological analysis for the study of problems at the crossroads of two subject fields – social inequality and the relations of exclusion / inclusiveness in transitional societies and postponed transit, to which the modern Ukrainian belongs.

The scientific and practical necessity of changing the worldview orientations of sociology with the rejection of the old ideas in relation to the secondary and dependent on the basis and social structure of the role of culture is argued. As an intermediate link in understanding the status of culture in public life at the turn of the XX–XXI centuries the possibilities of a socio-cultural approach with a balanced ratio of cultural and social are considered.

It is shown that in today’s conditions a further rethinking of the role and place of culture in the development of societies of different scales – from local to global – with the provision of a culture of primacy in stimulating social change, with the formation of a cultural structure took place. The great cognitive possibilities of modern cultural sociology and its methodical apparatus in studies on the border issues of social inequality and social inclusion with its intermediate states are highlighted. The arguments concerning the feasibility of using the possibilities of cultural sociology in studying the problems of inclusive education and its impacts on social changes are presented.

The Case for the demonstration of cognitive and practical possibilities of cultural sociology has chosen the introduction of inclusive education, primarily for people with a health deviance as the most socially unprotected population in the post-communist countries, including Ukraine. At the same time, emphasis was placed on the difficulties and problems of the implementation of inclusive education in the social life of the country. This led to the introduction of the concept of medical inclination as a reflection of the actual state of social inclusion or exclusion in modern day-to-day practices of the population and in the rule-making activity of the state.

Since the introduction of inclusive education is described as a process, the possibilities of a “strong program” of cultural-sociological analysis are seen in fixing the degree of legitimacy among the general population and the degree of legitimization in the legislative acts of the state. Also, the means of cultural-sociological analysis allow to record certain social changes in overcoming social inequality as intermediate implications of the introduction of inclusive education. The algorithm is proposed and the components of the “strong program” and “dense description” of the study of inclusive education are presented in accordance with the provisions and principles of J. Alexander’s cultural sociology, adapted to the realities of Ukraine.

Key words: social inequality, inclusion / exclusion, inclusive education, median inclusion, social changes, cultural sociology, “strong program” of cultural-sociological analysis.

Стаття надійшла до редколегії 14.06.2018

Прийнята до друку 21.08.2018